

ХАРКІВСЬКИЙ ПОЛІТЕХНІЧНИЙ ІНСТИТУТ В РОКИ ОКУПАЦІЇ 1941-1943**Пономаренко Р.О., канд. іст. наук, доц.***(Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут»)*

У статті розглядається така актуальна і маловідома проблема, як функціонування Харківського політехнічного інституту в роки німецької окупації, 1941-1943 рр. Основним джерелом при роботі над статтею послужили архівні документи.

Історія окупації завжди була однією з закритих тем в історії колишнього СРСР. Лише зараз настає переосмислення минулого, а історики отримують змогу об'єктивно подивитись на ці трагічні події. На протязі багатьох років замовчувалось утворення та існування Харківського політехнічного інституту (ХПІ) в підкупаційному Харкові. Офіційна точка зору твердила, що усі інститути, які пізніше утворили ХПІ, здебільшого, були евакуйовані з міста, ворогу нічого не лишилось; учбові заклади функціонували в евакуації, і розпочали свою роботу у Харкові тільки після повернення до міста в 1944 р [4]. Лише в 1990-х рр. були відкриті раніше засекречені архіви і дослідники отримали змогу дізнатись правду. В сучасній українській історіографії практично немає робіт, де б висвітлювались зазначенні питання. Стосовно ж ХПІ лише трохи зачепив його історію в період окупації харківський дослідник А.В. Скоробогатов в своїй монографії [3]. Проте, саме з архівних документів постає перед нами Харківський політехнічний інститут,

що функціонував в окупованому Харкові. Це зумовлює велику актуальність та важливість даної роботи.

Метою статті є висвітлення історії ХПІ в період німецької окупації, а також пов'язання історії вузу з загальними подіями Другої світової війни.

З наближенням до міста німецьких військ в Харкові розпочалась евакуація органів влади, підприємств, наукових установ тощо; офіційно її проголосили 20 вересня. Однак, всупереч радянським твердженням, далеко не увесь персонал та обладнання інститутів, які пізніше утворили ХПІ, було вивезено у безпечні райони. Це сталося завдяки швидкому просуванню німецьких військ, і, як наслідок, паніці та неорганізованості радянського керівництва. Серед відомих харківських вчених, які з різних причин не змогли евакуюватись та працювали в ХПІ в часи окупації, були професор Є.Є. Фарафонов, відомий конструктор двигунів професор М.М. Глаголев, В.Ф. Бржечко, В.Т. Цветков, відомий хімік академік М.І. Кузнецов та інші.

Німецькі війська зайняли Харків 24 жовтня 1941р. Розпочалась тривала, 21-місячна, окупація міста. Харків'яни, які ще кілька днів назад жили в Радянському Союзі, несподівано опинились у «Новій Європі».

Вже 26 жовтня німецьке командування започаткувало Харківську міську управу. Її головою був призначений маловідомий в місті професор технологічного інституту Олексій Іванович Крамаренко. Професор О.В. Терещенко в жовтні 1943 р. давав свідчення радянським «компетентним органам»: «Після зайняття німцями Харкова 23 жовтня 1941 р., приблизно днів через три, я був запрошений ... у фельдкомендатуру разом з двома іншими професорами, Пжечко (скоріше за все мається на увазі В.Ф. Бражечко – Р.П.) і Фарафоновим. Мета запрошення: ... намітити кандидата в бургомістри міста Харкова. Майбутній бургомістр Харкова повинен був, за словами фельдкомендатури, задовольняти наступним вимогам: бути пов'язаним з українськими колами, мати у них певний авторитет і бути пов'язаним з містом Харковом та його інтересами. Наступного дня вся наша група ... сказала, що таким кандидатом може бути професор Крамаренко... Він свого часу говорив, що пов'язаний з українськими групами, що дуже добре знає Винниченка... Був намічений ще ряд інших кандидатур. Всі відмовились, за винятком Крамаренка, який погодився» [3, с.129]. Нажаль невідомо, чому саме викладачам майбутнього політехнічного інституту випала «така честь», як висунути кандидатуру в міській бургомістри для окупаційної влади.

Про першого бургомістра Харкова О.І. Крамаренка, на жаль, залишилось мало відомостей. Є інформація, що він народився 17 березня 1887 р., у 1931-1941 рр. працював професором ряду вузів Харкова (технологічний інститут, Український інститут силікатів). Посаду бургомістра він займав до 19 квітня 1942 р., потім недовго працював головою науково-технічної ради, в серпні був заарештований і розстріляний. За деякими даними, німці небезпідставно звинуватили його в розкраданні майна, фальшуванні грошей, корупції, за що і покарали за законами воєнного часу [3, С.136-139].

Отже, викладачам та співробітникам харківських вузів, які лишались в окупованому місті, довелося пристосовуватись до нових умов. Слід сказати, що в цьому дуже сприяла Харківська міська управа, очолювана професором Крамаренком. 2 листопада 1941 р. професора О.В. Терещенка призначили уповноваженим з налагодження роботи машинобудівного, електротехнічного, хіміко-технологічного інститутів, а також інституту металів та вогнетривів.

29 листопада відбулось засідання Ради політехнічного інституту, перше після початку окупації. Були присутні 38 чоловік професорсько-викладацького складу, які заслухали інформацію голови Харківської міської управи професора О.І. Крамаренка про утворення Харківського політехнічного інституту на базі інженерно-будівельного, механіко-машинобудівного, хіміко-технологічного й електротехнічного інститутів (цікаво, що практично на цій же інститутській базі з вересня 1949 р. було

«відновлено» ХПІ ім. В.І. Леніна [4, с.118]) та частково текстильного, автотранспортного та інституту інженерів комунального господарства [1, Ф.Р.3076, Оп.1, С.5, А.24]. Відразу ж відбулись вибори директора інституту: на цю посаду претендували професори О.В. Терещенко та О.І. Крамаренко. З перевагою в три голоси переміг Крамаренко, але, враховуючи його зайнятість у міській управі, на посаду директора призначили професора Терещенка [1, ДАХО, Ф.Р-3744, Оп.1,С.2, А.1]. Відомо, що О.В. Терещенко народився в 1883 р., навчався спочатку у Харкові, потім у Німеччині, згодом повернувся до Харкова, де 34 роки пропрацював в Харківському машинобудівному інституті, був завідувачем кафедри металознавства [3, с. 129]. В листопаді 1925 р. на прохання тресту «Укрсилікат» професор О.В. Терещенко вивчав технологію силікатного виробництва в Західній Європі [4, с. 54].

При заснуванні в ХПІ було 5 факультетів: хімічний, технологічний, електротехнічний, будівельний та механічний [1, Ф.Р-3076, Оп.1, С.31, А.6]. Планувалось відкрити ще авіаційний та текстильний факультети, але цього зробити не вдалось. Всього в інституті, за реєстраційними списками працювало 99 чоловік, які мали вчені ступені та звання [1, Ф.Р-3744, Оп.1, С.46, АА.20-22], однак ці списки не повні, оскільки, наприклад, в них не має професорів А.Х. Хінкулова та А.С. Федорова.

Під час відступу Червоної Армії в 1941 р. радянське керівництво застосувало тактику так званої «випаленої землі». Німецькі загарбники повинні були знайти на захопленій території порож-

ні міста, без їжі, світла, води, тепла та постачання. Про долю цивільного населення, яке лишалось на окупованих територіях, ніхто не турбувався. Так було і у Харкові. При відході радянських військ в місті були зруйновані телеграф, водогін, АТС, бані, хлібозавод, млини тощо. Система життєзабезпечення не функціонувала. Треба було налагодити нормальне життя. В цьому взяли участь і харківські політехніки. Вже 29 жовтня (тобто через три дні після окупації міста) до міської управи був відряджений доцент ХПІ В.М. Граціянський «для відновлення міського господарства, частково для налагодження зруйнованої електростанції» [1, Ф.Р-3744, Оп.1, С.1, А.2].

Зимом 1941-1942 рр. в Харкові запанував голод, об'єктивними причинами якого слід визнати: 1) знищення радянським керівництвом системи постачання та життєдіяльності великого міста під час відступу; 2) загальна важка продовольча ситуація в Європі, яка особливо почала даватись взнаки на початку весни 1942 року: німці просто не могли забезпечити достатньою кількістю продовольства усі окуповані країни, навіть в Німеччині починають істотно скорочувати норми видачі продовольства населенню; 3) прифронтний статус міста Харкова, навколо якого точилися бойові дії великих масштабів. Оскільки централізованого постачання харчів в місто налагоджено не було, багатьом мешканцям прийшлося харчуватись хто як зможе. В цей час поширюється «ходіння на село» за харчами. В архівах збереглося багато заяв працівників ХПІ з проханням «відпустити на село», ці документи неможливо читати без болю. Ось

типовий текст такої заяви: «Прошу вашого розрешення дати мені 3-х днівний отпуск для поїздки на село за продуктами для сім'ї, бо жити нічим, немає ні хліба, ні чого. Отпуск прошу вважати з 29.12.41» [1, Ф.Р-3744, Оп.1, С.1, А.36] (стиль та орфографія збережені – Р.П.). Загалом подібні «продуктові» відпустки надавалися на строки від двох днів до місяця, то з збереженням зарплатні, то – без неї.

В умовах голоду керівництво ХПІ звернулось до міської влади. У заяві до Харківської міської управи, підписаній проф. О.В. Терещенком, йшлося про необхідність надання обідів 14-ти професорам та доцентам. Через кілька днів вони одержали урочисто 30 обідів [3, с.286], однак, зрозуміло, що цього було недостатньо. В січні 1942 р. ХПІ звернувся до міської управи з проханням надати інституту допоміжне сільське господарство розміром 15-20 га [1, Ф.Р-3744, Оп.1., С.46, А.1]. Враховуючи важке становище з продовольством в окупованому Харкові, в середині 1942 р. для співробітників інституту було відведено 10 га городів в районі Олексіївни [1, Ф.Р-3744, Оп.1, С.47, А.79].

Ще однією формою забезпечення виживання професорсько-викладацького складу інституту та їх сімей в умовах голоду було переселення в інші міста, де з харчуванням було трохи легше. Переселення здійснювалось в наступні міста: Сорочинці, Лубни, Миргород, Гадяч, Ромни, Глинськ, Лохвиця, Кременчук, Константиновград, в які від ХПІ були відкомандировані доценти А.Т. Дерев'янка та Д.Р. Торубаров для організації цього процесу. Ця акція проводилась за згодою німецького

командування [1, Ф.Р-3744, Оп.1, С.46, АА.2-10].

В умовах необхідності забезпечення виживання інституту та його співробітників в окупованому, напівзруйнованому місті, керівництво ХПІ почало працювати в цьому напрямі. Досить швидко в інституті запрацювали миловарні та сірникові виробництва, друкарня, гідро-лабораторія, експериментальний механічний завод. В хімічній лабораторії розгорнули виробництво дистильованої води, синьки, оцету, соди, парфумерії тощо. До середини лютого 1942 р. було виготовлено понад 100 кг. мила, півтони соди, 160 літрів оцету, 100 літрів атраменту [3, с.313]. Влітку 1942 р. при інституті відкрили фармацевтичну лабораторію [1, Ф.Р-3744, Оп.1, С.42, А.20]. Робочий день на виробництвах, як правило, тривав 7 годин без перерви [1, Ф.Р-3744, Оп.1, С.17, А.23,26].

Механічний завод виготовляв за частини для парових машин, проводив їх обслуговування. Його замовниками здебільшого були земельні управи, цукрові заводи та німецькі установи [1, Ф.Р-3744, Оп.1, С.47, АА.1а, 12]. Весною 1943 р. було відкрито картонажний цех, в якому працював 21 робітник [1, Ф.Р-3744, Оп.3, С.1, А.52].

В цілому, аналізуючи архівні документи, можна визначити напрямки роботи усіх цих підприємств. В документах просто писалось: «Харківський політехнічний інститут, що обслуговує німецьке командування» [1, Ф.Р-3744, Оп.1, С.42, А.47]. І дійсно, найбільш часто їх замовниками були саме різні німецькі організації та частини, наприклад, експериментальний завод працюю-

вав на «Організацію Тодта», «Вікдо», транспортні частини. Крім того, саме на ньому вироблялось обладнання для харківських млинів, які грали важливу роль в постачанні окупованого міста хлібом [1, Ф.Р-3744, Оп.1, С.99, АА.3, 30].

Сірникове виробництво виробляло в місяць приблизно 150 ящиків сірників, звісно за умов вчасного постачання сировини. На 1 ящик сірників було необхідно 100 ч/г, 1 тонна вугілля [1, Ф.Р-3744, Оп.1, С.105, А.2]. В травні 1943 р. сірників виробляли 4 000 коробок в день, прийшлося збільшити штат виробництва на 14 осіб [1, Ф.Р-3744, Оп.1, С.79, А.7].

Крім того, співробітники інституту, як правило, інженери та техніки, часто відряджувались до різних міст та сіл для ремонту та налагодження різноманітного обладнання, для цього вони брали спеціальний дозвіл в міській управі. Частина наукових працівників ХПІ була переведена в розпорядження «Вікдо-15». Це була німецька економічна команда, яка намагалась організувати функціонування сільського господарства та промисловості на Слобожанщині, для цього був просто необхідним досвід місцевих технічних спеціалістів. Політехніки, підпорядковані «Вікдо», часто працювали за межами Харківської області, документи свідчать, що ХПІ та особисто професор Терещенко намагались підтримувати зв'язок з цими спеціалістами [1, Ф.Р-3744, Оп.1, С.44, А.7].

Одною з головних проблем окупованої нацистами Європи була нестача пального. Нафти з Румунії, Угорщини та ще кількох невеличких європейських родовищ, а також продукції німецьких

заводів синтетичного пального, ледве вистачало для справного забезпечення військової машини Третього Рейху. Для всього іншого пального катастрофічно не вистачало, особливо це стосувалось окупованих східних територій. В цих умовах надзвичайно актуальним став пошук альтернативних видів палива. 26 березня 1942 р. на засіданні Харківської Наукової ради при Комітеті науково-дослідних інститутів обговорювалось питання проектування газогенераторів для використання твердого палива у двигунах внутрішнього згорання [1, Ф.Р-3076, Оп.1, С.12, А.5]. Після цього в березні 1942 р. при інституті було утворено бригаду з професорів, доцентів та інженерів інституту, які працювали над питанням переведу нафтових двигунів на тверде паливо – дрова та торф [1, Ф.Р-3744, Оп.1, С.47, А.2]. В цих розробках був застосований газогенераторний принцип (так звані газогенераторні автомобілі з'явилися в Європі ще в 20-х рр.). Практичне впровадження результатів досліджень було швидким: в квітні 1942 р. було досягнута угода з полтавською земельною управою на перероблення шести двигунів колісних тракторів ХТЗ-30/15 з керосину на дерев'яні чурки. Ціна робіт сягала 46 800 карбованців [1, Ф.Р-3744, Оп.1, С.47, А.5-6]. Обласному управлінню МТС інститут обіцяв за два місяці та 50 000 карбованців переробити мотор ЗИС-5 на генераторний газ [1, Ф.Р-3744, Оп.1, С.47, А.14].

Фронт, який проходив недалеко від Харкова, постійно нагадував про себе. Довгий час закритою темою для пошуковців були бомбардування окупованих радянських міст радянською

авіацією. Не минула ця доля і Харків. Наприклад, 15 травня 1942 р. квартира професора Є.Є. Фарафонова (вул. Технологічна, 17) була зруйнована бомбою з радянського літака [1, Ф.Р-3744, Оп.1, С.46, А.18].

Скільки ж чоловік працювало в ХПІ в період окупації? Аналіз архівних матеріалів допомагає відповісти на це запитання. За реєстром, складеним в листопаді 1941 р., особовий склад працівників інститутів, які утворили ХПІ, досягав 336 осіб [1, Ф.Р-3744, Оп.1, С.5, АА.1-23]. Зрозуміло, що не всі вони пішли працювати в інститут. В 300 чоловік визначено кількість співробітників ХПІ в листі до міської управи в січні 1942 р [1, Ф.Р-3744, Оп.1, С.46, А.1]. Серед них, як вже зазначалось, було десь 100 осіб, які мали вчені ступені та звання. В середині 1943 р., тобто після першого звільнення Харкова Червоною Армією, нової евакуації та повторного захоплення міста німцями, в інституті працювало 349 осіб, з яких 87 чоловік академічного персоналу (!) (на противагу поширеним твердженням про евакуацію вчених, які ще лишались в Харкові після першої окупації), 91 спеціаліст та 166 підсобних робітників [1, Ф.Р-3744, Оп.1, С.102, А.27]. За даними списків особового складу ХПІ в ньому взагалі працювало 387 осіб [1, Ф.Р-3744, Оп.1, С.83].

Наукова робота не припинялась в ХПІ і в період окупації. 22 червня 1942 р. за ініціативи німецького командування в Харкові було утворено Раду наук, очолювану колишнім бургомістром О.І. Крамаренко. Від ХПІ до складу цієї ради увійшли професор Є.Є. Фарафонов (завідувач кафедри ливарного

виробництва ХПІ) та доцент В.С. Кривецький [1, Ф.Р-3076, Оп.1, С.4, А.2-3]. Слід зауважити, що відомий вчений Є.Є. Фарафонов був також директором науково-дослідного інституту металів, а з липня 1942 р. він став науковим керівником цього інституту [1, Ф.Р-3076, Оп.1, С.6, А.33].

На наш погляд, найбільш активними вченими, що працювали в ХПІ в піднімецькому Харкові, можна назвати професорів Л.П. Крамаренко та Ф.О. Белякова. З початком окупації Л.П. Крамаренко став завідувачем кафедри сільськогосподарських машин ХПІ, був постійним членом Ради наук, з 26 вересня (після арешту О.І. Крамаренка) став президентом Науково-технічної управи при Харківській міській управі. По завданню німецького керівництва розробив конструкцію шарнірної залізної борони та дерев'яної борони, створював механізми зчеплення для нових марок тракторів німецького виробництва. Проте головним його досягненням було складання 3-томної фундаментальної праці «Сільськогосподарські машини, теорія, конструкція та розрахунок». Восени 1942 р. ним була написана, перекладена на німецьку та надіслана до Берліну перша частина цієї роботи – «Машини для збирання льону та коноплі» [1, Ф.Р-3076, Оп.1, С.18, А.1]. Професор Ф.О. Беляков, завідувач кафедри підмурів і фундаментів в ХПІ, також брав активну участь у роботі Науково-технічної управи. Відомий вчений, він цінувався німецьким командуванням, яке неодноразово консультував. Як зауважено в звітах Наукової ради, «професор Беляков Ф.О. – єдиний в Україні висо-

кваліфікований спеціаліст з питань основаній та фундаментальних споруд» [1, Ф.Р-3076, Оп.1, С.18, А.10]. Саме він запропонував видавати в окупованому місті (!) науковий бюлетень комітету науково-дослідних установ, де б підсумовувались результати їх роботи. В кінці 1942 р. він підготував до випуску перший номер бюлетеню обсягом 12 аркушів з питань хімічної технології, пального, санітарної оцінки джерел питної води в Харкові тощо [1, Ф.Р-3076, Оп.1, С.18, А.1]. Нажаль, виданню цього без перебільшення унікального джерела завадила війна...

Намагався інститут вести і навчальну роботу. В січні 1942 року зафіксовано намагання відкрити 6-ти місячні підготовчі курси. На цих курсах планувалось викладати українську мову, історію України, німецьку мову, математику, фізику та хімію. Цікаво, що курс історії України розробляли в Харківській міській управі, тоді як інші курси – в ХПІ [1, Ф.Р-3744, Оп.1, С.42, А.1]. Реалії важкої, голодної зими 1941-1942 рр. та подальші події не дозволили вирішити це питання, справу відклали в «довгий ящик».

Ще один приклад: в березні 1942 року за вказівкою німецького командування в селищі Антоні при станції Решетилівка (Полтавська область) повинна була відкритись середня залізнично-технічна школа. Планувалось готувати тут залізничних техніків другого розряду. ХПІ повинен був забезпечити її викладацьким складом по спеціальним дисциплінам, а також забезпечити потрібним учбовим приладдям, обладнанням, технічною літературою і різними учбовими засобами за рахунок своїх

власних інструментів та устаткування, без стягнення за це оплати [1, Ф.Р-3744, Оп.1, С.42, А.4]. Тому ХПІ взяв на себе зобов'язання організувати «середню залізничну школу по типу, що його затверджено німецьким командуванням, Харківської залізничної технічної школи, яка зараз існує» [1, Ф.Р-3744, Оп.1, С.42, А.4]. Однак, на заводі цього плану стала війна. В травні місяці 1942 р. обидві сторони готувались до рішучих бойових дій на півдні Східного фронту. Німці намітили свій наступ на 18 травня, радянське командування випередило їх, атакувавши 12 травня [2, с. 402]. Розпочалась Харківська битва 1942 р. Цілком зрозуміло, що напередодні цієї битви Харківська та Полтавські області були прифронтовими районами, підпорядковані військовому командуванню групи армій «Південь», наповненими військами, які готувались до активних дій. Присутність тут незнайомих цивільних (в нашому випадку – викладачів ХПІ, відряджених до Решетилівки), на наш погляд, могла сприйматись німцями досить підозріло в умовах підготовки важливого наступу, і тому 8 травня німецьке військове командування повідомило, що школа в Решетилівці не може бути відкрита [1, Ф.Р-3744, Оп.1, С.42, А.11].

І лише в розпалі Курської битви, в липні 1943 р., при ХПІ було засновано середньо-технічне училище. Відкриття за сприянням відділу освіти Харківської міської управи, воно здійснювало підготовку техніків-технологів на будівельному, механічному та хімічному відділеннях. Курс навчання розраховувався на 4 роки, на перший курс приймались особи, які закінчили 7 класів

середнього учбового закладу [1, Ф.Р-2995, Оп.1, С.1, А.9]. Звісно, відкриття такого учбового закладу було вкрай необхідне для міста в тих умовах, коли освіта була лише початковою та напівсередньою, однак для кого збирались готувати техніків-технологів харківські політехніки? Як би там не було, однак швидке просування Червоної Армії та визволення міста стали на заваді цьому плану.

Практично не відомий такий момент історії окупаційного Харкова, як участь населення у фортифікаційних роботах на підступах до міста в 1943 році. Не оминула ця доля і політехніків. З документів відомо, що згідно з розпорядження німецького командування, співробітники інституту їздили на фортифікаційні роботи 5 травня (строком на 5,5 днів, було відправлено 54 особи), 7 червня (50 осіб), 5 липня (55 осіб), 1 серпня (55 осіб). Хто саме поїде на роботи вирішувала дирекція інституту, харчувались робітники за рахунок німецького командування [1, Ф.Р-3744, Оп.1, С.89].

16 лютого 1943 р. Харків було вперше визволено радянськими військами. Одним з перших кроків радянської влади стала чергова реорганізація ХПІ на галузеві інститути: машинобудівний, інженерно-будівельний, хіміко-технологічний, електротехнічний [1, Ф.Р-3744, Оп.3, С.1, А.14]. Цікаво, що не дивлячись на відверто колабораціоністський характер багатьох листів керівництва ХПІ до міської управи та до німецьких установ, директор ХПІ О.В. Терещенко та секретар інституту В.В. Ковтуненко не зазнали репресій. Професор Терещенко займався

обстеженням стану інституту, а Ковтуненко зберіг свою посаду інститутського секретаря [1, Ф.Р-3744, Оп.3, С.1, А.14,16]. Багато хто з вчених бажали приєднатись до колективів своїх інститутів, що знаходились та працювали в евакуації. Тому, 8 березня 1943 року велика група відомих харківських вчених-політехніків за сприянням Харківського обкому партії були евакуйовані з Харкова до Красноуфімська. Серед них – Є.Є. Фарафонов, М.Т. Цветков, В.Ф. Бржечка та інші.

Через місяць, 16 березня, німці потужним ударом танкового корпусу СС обергрупенфюрера СС Пауля Хауссера відбили Харків. Вони знову реорганізували усі вищеназвані інститути в ХПІ, 23 березня новим директором було призначено к.т.н., доцента В.С. Кривецького, який також працював і у міській управі. Колишній директор ХПІ професор Терещенко був переведений на посаду заступника завідувача інститутської бібліотеки [1, Ф.Р-3744, Оп.3, С.1, А.27]. За даними дослідника А. Скоробогатова, очевидно взятими з свідчень самого Терещенка у НКВС, професора Терещенка усунули від посади за небажання з'являтися в гестапо та вивісити в кабінеті портрет Гітлера [3, с.129]. На наш погляд, це не відповідає дійсності, бо поява в прифронтовому місті місцевого керівника досить високого рангу, який би не бажав співпрацювати з німецькими структурами, викликала б швидку реакцію з боку німецьких каральних структур. На підтримку цієї думки свідчить і відверто колабораціоністський характер багатьох документів, підписаних О.В. Терещенком, що зберігаються в архіві. Можна висуну-

ти гіпотезу, що зміна керівництва ХПІ, мабуть, була пов'язана з віком професора Терещенка, якому було вже 60 років, його станом здоров'я, чимось іншим, але тільки не його непоступливістю німецькій владі.

7 серпня 1943 р. Кривецький, за доручення Харківської міської управи евакуювався з міста, останнім директором ХПІ при німцях став призначений Кривецьким його заступник, доцент І.Ф. Богданов [1, Ф.Р-3744, Оп.1, С.79, А.26а].

23 серпня 1943 р. Харків було остаточно звільнено радянськими військами. Для ХПІ, як і для всього міста, розпочалась зовсім нова епоха.

Отже, аналіз архівних джерел свідчить, що Харківський політехнічний інститут справно функціонував протягом всього періоду окупації Харкова німецькими військами. Об'єктивно характер його існування та функціонування можна визначити як колабораціонізм, проте, слід пам'ятати, що основною метою мешканців окупованих територій було бажання вижити, і це

стосується також і працівників та співробітників ХПІ.

Звісно, в одній невеличкій статті неможливо повністю розкрити зазначену проблему, для цього її обсяг замалий. Ми вважаємо, що справжня, неупереджена історія окупації в Україні ще чекає свого дослідника. На наш погляд, серед перспективних проблем, які потребують уважного дослідження, є факт існування в підкупаційній Україні багатьох наукових та науководослідних установ, які справно функціонували в період 1941-1943 рр.

ЛІТЕРАТУРА

1. Державний архів Харківської області.
2. Карель П. Восточный фронт. Книга первая. Гитлер идет на Восток. 1941-1943 / Карель П. – М.: Изографус, ЭКСМО, 2003. – 560 с.
3. Скоробагатов А.В. Харків у часи німецької окупації (1941-1943) / Скоробагатов А.В. – Х.: «Прапор», 2004. – 368 с.
4. Харьковский политехнический институт 1885-1985. История развития. – Х., 1985. – 224 с.

Пономаренко Р.О. Харьковский политехнический институт в годы оккупации 1941-1943. В статье рассматривается такая актуальная и малоизвестная проблема, как функционирование Харьковского политехнического института в годы немецкой оккупации, 1941-1943 гг. Основным источником при работе над статьей послужили архивные документы.

Ponomarenko O.A. Kharkov polytechnic institute in the years of occupation 1941-1942. The article discusses the actual and little-known problem the functioning of the Kharkov Polytechnic Institute in the years of German occupation, 1941-1943. The main source while working on an article served the archival documents.